

Tanzimat Dönemi Münevverlerinden Namık Kemal'in Yazılarında İslamcılık Düşüncesi

DİNÇER ÖZTÜRK^a

Öz: 19. asır Türk düşünce dünyasının önemli temsilcilerinden biri olan Namık Kemal, devlet, siyaset, edebiyat, kültür ve düşünce yaşamımıza etkisi itibariyle Tanzimat devrinin en büyük değerlerinden biri olarak kabul edilir. Tarih boyunca dönemin aydınları içinde yaşadıkları dönemin problemlerinden uzak durmadıkları gibi var olan problemleri ele alarak, çözümler üretmeye de çalışırlar. Çalışmamızda Osmanlı devletinin içinde bulunduğu durumla beraber Namık Kemal'in yazılarında İslam'ın gelişmeye, ilerlemeye engel olmadığı gibi O'na göre ülkenin geri kalmasına neden olan sorunların ne olduğu üzerinde durmaya çalıştık. Tanzimat döneminin önemli sanatçılarından Namık Kemal de, gerek ülkesinde, gerekse ülke sınırları dışında bulunduğu yıllarda medeni ülkelerde olup bitenleri kaleme almış olduğu yazılarında değerlendirmelerde bulunmuştur. Namık Kemal, ülkenin siyasi, sosyal, iktisadi, idari, toplumsal, eğitim... gibi sorunlarına eğilmiş ve geleceğe ilişkin tespitlerde bulunarak çözümler sunan aydınların başında gelmektedir. Tanzimat aydınının kaleme almış olduğu bu yazılar ele alınarak, Osmanlı devletinin Batı'dan geri kalmasını İslam inancına bağlayanlara karşı çıkan yazıları, bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sorunları irdelemiş olduğu yazılar çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Namık Kemal, Tanzimat, İslamcılık, Renan, İttihad-ı İslam.

^a İğdır Üniversitesi Zorunlu Dersler Koordinatörlüğü
dincer.ozturk@igdir.edu.tr

The Idea of Islamism in the Writings of Namık Kemal, the Intellectual of Tanzimat Period

DİNÇER ÖZTÜRK

Abstract: Namık Kemal is accepted one of the greatest values of reform period for his influence on our state, politics, literature, culture and thought life who has been one of the important representatives of 19th-century Turkish thought world. Throughout the history intellectuals of the period have not only tried to find solutions for the period's problems by dealing with them but also haven't kept away from the problems that they have lived in. In this study, it is pointed out the problems that caused country's backward for Namık Kemal, in his articles he stated that Islam didn't prevent from developing, innovation, in Ottoman empire case. Namık Kemal who has been one of the important artists of the reform period commented in his writings about the developments in developed countries both when he was abroad and in the homeland. Namık Kemal dealt about the country's political, social, economic, governmental, education problems and was one of the pioneering intellectuals who found solutions for the future. By dealing with the articles of the period's intellectual, these problems of Ottoman empire and the intellectuals' opposing writings for those who based Ottoman's backward from west to the Islamic belief is elaborated.

Keywords: Namık Kemal, Reform period, Pan-Islamism, Renan, Islamic committee.

19. yüzyılın sonlarına doğru bir ideoloji haline gelen İslamcılık fikri, 1839 yılında Tanzimat Fermanı'yla başlayan ve bir resmiyet kazanan Batılılaşma hareketine ve Batıcı yazarların İslamiyet'in aleyhine yazmış oldukları yazılara bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. İslamcılık; "19.-20. yüzyılda İslam'ı bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlak, felsefe, siyaset, eğitim) yeniden hayata hâkim kılmak ve akıllı bir metotla Müslümanları, İslam dünyasını; Batı sömürüsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden... kurtarmak, medenileştirmek, birleştirmek ve kaldırmak uğruna yapılan aktivist, modernist ve eklektik yönleri baskın siyasî, fikrî ve ilmî çalışmaların, arayışların, teklif ve çözümlerin bütününe ihtiva eden bir harekettir."¹ Bunun yanı sıra İslamcılığı; İslami inanç, ibadet, ahlak, felsefe, siyaset ve eğitim görüşü ile yeniden bir bütün olarak hayata hâkim kılma arzusu, İslam toplumlarını her türlü sömürüden kurtarmak ve birleşmelerini sağlamak amacına yönelik mefkûre; fikrî, siyasî ve ilmî çalışmaların teklif ve çözümlerin bütününden oluşan bir hareket olarak tanımlamak da mümkündür.²

1839 yılında Tanzimat'ın ilanı ile beraber Osmanlı devleti, Batı'nın üstünlüğünü, gelişmişliğini resmen kabul etmiştir. Tanzimat Dönemi Osmanlı Devleti'nin birçok açıdan kendini geliştirmeye çalışarak içinde bulunduğu çöküşü geciktirme çabalarını barındıran bir dönemdir. 19. asır Türk düşünce dünyasının önemli temsilcilerinden biri olan Namık Kemal, Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal, ekonomik, eğitim, toplumsal yaşamına dair pek çok yazı kaleme almıştır. Bu yazılarında, ülkenin içinde bulunduğu problemlere değinmekle kalmamış aynı zamanda bu problemlere nelelerin sebep olduğunu ve mevcut problemlere ne gibi çözümlerin getirilmesi gerektiğini de ele almıştır. "*Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu zor şartlar, savaşların girdiği büyük yıkımlar ve toprak kayıpları, yüksek vatan sevgisini ve kahramanlık duygularını haykırmasına zemin hazırlar.*"³ Yazılarında, ortaya koymuş olduğu önemli

¹ Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Cilt: 2, Risale Yay., İstanbul, 1990, s. 262.

² Bostan, M. Hanefi, Said Halim Paşa: Hayatı ve Fikirleri, Yeni Hafta, 28 Aralık 1992

³ Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000, Editör Ramazan Korkmaz (Kolektif), 8.

düşünceleriyle edebiyatımızda kalıcı izler bırakarak, tarihte önemli bir yer edinmiştir.

Tanzimat döneminde maddi-manevi Batı'ya ait ne kadar değer varsa alınmaya ve çalışılmıştır. Bu dönemde, hemen hemen her alanda Batı'nın üstünlüğü kabul edilmiş ve kapılar Batı'ya ardına kadar açılmış, hiçbir gümrük işlemi yapılmaksızın bize uygun olup olmadığına bakılmaksızın Batı'ya ait ne varsa alınmaya çalışılmıştır. Batıcılık bir modaydı artık ve bu moda tam anlamıyla bir Batı çılgınlığı haline gelmişti.⁴

Muhafazakâr eğilimleriyle bilinen Felsefe tarihçisi ve toplum-bilimci Hilmi Ziya Ülken, *“Tanzimat, hemen yarım asırdan beri teknik üstünlüğü kuvvetle duyulmakta olan Batı medeniyetinin yalnız teknik değil, düşünüş ve ruhu ile kabulü için yapılan bir hamleden başka bir şey değildir.”*⁵ Tanzimat döneminde bizim Batı'ya olan bakışımızı ve Tanzimat'la ne yapmaya çalıştığımız ortaya koymuştur. Özellikle Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra, ülkede başlayan askerî, siyasi, sosyal, iktisadi, idari çöküşü önlemek ve devlete Batı medeniyetini örnek alarak yeniden şekil vermek amacıyla hareket edilir. Tanzimat döneminin önemli aydınlarından olan ve İslamcılık düşüncesinin öncülerinden birisi olarak kabul edilen Namık Kemal'e göre, Müslümanların Batı karşısındaki tavrında esas, ahlâkî ve dünyevî unsurların birbirinden ayırt edilmesidir. Ona göre Müslümanlar için gerek ahlaki gerekse toplumsal değerler bakımından Batı'dan alınması gereken hiçbir şey yoktur. Namık Kemal, Batı'nın gelişmişliği karşısında Osmanlı Devleti'nin geri kalmışlığını engellemek ve gelişme göstermesini sağlamak, çağın gereklerine ayak uydurmasını ve Batı ile olan aradaki farkı kapatmak için çaba sarf etmiştir.

“Ancak şurasını da kemâl-i teessüfle ilâveye mecbûruz ki biz daha temin-i istikbâlin ehemmiyetini lâyıkıyla idrâk edemiyoruz. Târîk-i terakide olan akvâmın hâlini gördük. Kendi mesleğimiz de biliriz ya.

Baskı, Grafiker Yay, Ankara, s.51.

⁴ Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İletişim Yay., Cilt 6., s.1790.

⁵ Hilmi Ziya Ülken, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Yayına Hazırlayan Gülseren Ülken, İstanbul, 2014, s.36.

Onlar da bizim gibi bir dakika sonra yaşayacağını sahihen bilmez. Ve nihayet yüz seneden ziyâde yaşamayacağını yakinen bilir. Birer mevcud-ı fânî iken, dünyaya kazık kakacak sûrette taştan yontulmuş ve belki demirden dökülmüş saraylarda oturmaya çalışırlar. Biz sırf kendimiz gibi ancak yüz sene kâbil-i bekâ ve her dakika bir hadisenin şerrine feda olan tahta çadırları ihtiyar ediyoruz.

Onlar beş yüz sene makineleri idare için iktiza eden kömürün şimdiden tedarikine çare düşünüyorlar. Biz beş gün sonra midemizin hareketi için kat'iyîyül vücub olan gıdanın esbâ-ı istihsâlini bile düşünmüyoruz.

Onlar vatanlarının her cihetinde demir yol yapmağı bâis-i hayat addediyorlar. Biz yalnız payitaht-ı saltanatın bir köşecğinde yapılan tramvayı illet-i memat biliyoruz.”⁶

Namık Kemal'in "İbret" gazetesindeki "İstikbal" başlıklı yazısında, kalkınma, gelişme, ilerleme ve üretmeyi amaçlayıp hedeflemekle beraber Batıya ait ahlaki, manevi ve toplumsal değerler bakımından alınması gereken hiçbir şey olmadığını belirtmesinin yanı sıra bu değerlerin alınmasına karşı olduğu da vurgulanmıştır. Aksiyoner bir dava adamı kimliğiyle bu dönemde karşımıza çıkan Namık Kemal'e göre İslam'ın temeline bakıldığında ve İslamiyet hakkıyla yaşandığında gıptayla baktığımız değerler İslamiyet'in temelinde var olduğu görülecektir. Batı'da mevcut olan ve bizim gıptayla baktığımız unsurların esas kaynağı İslamiyet'tir.

Ernest Renan,⁷ o dönemde "İslamiyet ve Bilim" başlığı altında vermiş olduğu bir konferansta, İslam toplumlarının Batı toplumlarının gelişmişliği karşısında geri kalmasını İslam dinine bağlar. Namık Kemal, Ernest Renan'ın İslam ile ilgili görüşlerine şiddetle karşı çıkar ve bunun üzerine *Renan Müdâfaanâmesi*'ni kaleme alır.⁸ Kaleme almış olduğu bu eserinde, İslam dinine ve İslam toplu-

⁶ Namık Kemal, "İstikbal", İbret gzt., nr. 1, 7 Rebiülahir 1289.

⁷ Ernest Renan, Hıristiyanlık tarihi, İslam tarihi ve siyaset konularında araştırmaları olmuş bir Fransız filozof ve yazardır.

⁸ Namık Kemal, "Renan Müdâfaanâmesi" adlı eseri kaleme alarak, Ernest Renan'ın İslamiyet'in bilime, kültüre, felsefeye, eğitime, ilerleme ve gelişmeye engel olduğunu kendi sözleriyle çelişkilerini ortaya koymaya çalışır ve İslam ile ilgili menfi söylemlerini çürütmeye çalışır.

rına yöneltilen menfi eleştirileri detaylı bir şekilde ele alarak, İslamiyet'in bilime ve eğitime engel olmadığını, aksine eğitimci ve ilimci olduğuna vurgu yaparak, İslam'ın, akli ve mantığı esas alarak modern bilimleri teşvik ettiği gibi felsefi bir temelden beslendiğini açıklamaya çalışmıştır.⁹ Namık Kemal, İslam'ın hiçbir eğitime, hiçbir bilime ve hiçbir fikre engel olmadığını açıklamaya çalışırken, Kuran-ı Kerimden de örnekler vererek, Ernest Renan'ın söylemlerine şiddetle karşı çıkarak tezini çürütmeye çalışır.¹⁰

Namık Kemal Batılılaşmaktan yanadır; ancak O'nun Batılılaşma anlayışı milli kimliğini kaybetmeden ve ekseninden şaşmadan kendi yörüngesinde bir Batılılaşma arzusudur. Bunun yolu olarak da milletin egemenliğine dayalı, milletin temsilcilerinden teşekkül olmuş bir parlamentonun kurulmasıdır. Namık Kemal, bu düşünceleri doğrultusunda bazı yazılarında, İslam'da meşveret¹¹ fikrini ele almış, parlamenter düzenin Kuran-ı Kerim'e aykırı olmadığını göstermeye çalışarak devlet yönetiminde meşveret fikrini savunmuştur.

Londra'da çıkarılan Hürriyet gazetesinin ilk sayısında yayımlanan "*el-hakku ya'lû velâ yu'lâ aleyh*"¹² (Hak yücelir hiçbir şey ondan üstün olamaz.) aynı gazetenin dördüncü sayısında, "*Veşâvir-hüm fi'l-emr*"¹³ (İşlerinde onlarla-ashaplarla danış, meşveret et.) başlıklı yazısında, meşveretin ilahi kaynaklı olduğuna vurgu yaparak, parlamenter sistemle alakalı düşüncelerine yer verir. Akabinde gazetenin otuzuncu sayısında "*İnnallâhe ye'murü bi'l-adli ve'l-ihsân*"¹⁴ (Muhakkak ki Allah adaleti ve iyiliği emreder.) yazılarında, hadislere ve Kuran-ı Kerimden geçen ayetlere yer verir. Bunun yanı sıra meşveret konusuyla alakalı Hürriyet gazetesinde kaleme

⁹ Bkz. Namık Kemal, Renan Müdâfaanâmesi, Yayına Hazırlayan Prof. Dr. Nurullah Çetin, Akçağ Yay. Ankara, 2014.

¹⁰ Namık Kemal, Renan Müdâfaanâmesi, Yayına Hazırlayan Prof. Dr. Nurullah Çetin, Akçağ Yay. Ankara, 2014, s.21.

¹¹ Danışma, söyleşme anlamına gelir. Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, Çağrı Yay., İstanbul, 2007, s.1303.

¹² Hürriyet gzt, nr. 1-2, 29 Haziran 1868. - 6 Temmuz 1868.

¹³ Hürriyet gzt, nr. 4, 30 Temmuz 1868.

¹⁴ Hürriyet gzt, nr. 30, 18 Ocak 1869.

almış olduğu “*Usûl-i Meşveret Hakkında Mektuplar*”¹⁵ başlıklı yazısı ve İbret gazetesinde kaleme almış olduğu “*Bârîka-i Hakikat Müsâdeme-i Efkârdan Çıkar*”¹⁶ yazılarını da söyleyebiliriz.

Namık Kemal, İslam ahlakının eşitlik, hürriyet, yardımlaşma ve şahsî üstünlüğe dayandığını, Avrupa’dan alınmak istenen eşitlik, hürriyet gibi kavramların İslam’ın ahlak anlayışında, İslam’ın temelinde zaten var olduğu görüşündedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Namık Kemal’e göre İslam’ın temelini inildiğinde bunların zaten görüleceğini belirtir. Namık Kemal, çok iyi olarak kabul edilen Batı hukuk düzenine bir alternatif olması bakımından “Şer’î hukuk” fikrini desteklemiştir. Zaten Osmanlı Devleti’nde 19. yüzyıla kadar yapılmış olan kanunlarda ve kurulan müesseselerde İslami esasların temel olarak alındığı görülmektedir. Gerilemenin başlamasından sonra Avrupa’nın üstünlüğünün farkına varılmasıyla birlikte, yeni kanunlar yapılması ve yeni kurumlar oluşturulması konusunda bir alternatif ortaya çıkmıştır.

Namık Kemal, bu dönemde İttihad-ı İslâm’ı yani İslam birliğini savunan ilk aydınlardandır. Namık Kemal, Osmanlı aydınları içerisinde İttihad-ı İslâm terimini ilk defa kullanan düşünürdür.¹⁷ Namık Kemal’in Hürriyet gazetesinde kaleme almış olduğu bu yazısında, Batı karşısında geri kalmış olan İslâm âleminin bu durumdan kurtulabilmesi için samimiyetle İttihad-ı İslâm idealine bağlanması gerektiğine vurgu yapar. Namık Kemal, burada İslâm âleminin geri kalmasının sebeplerini anlatırken bunların en büyük sebeplerinden birisinin Müslümanlar arasındaki ayrılıklar olduğunu belirtir. Müslümanları ancak bir oldukları taktirde ilerleyebileceklerini söyler. Dönemin önemli gazetelerinden biri olan İbret gazetesinde kaleme almış olduğu “İttihad-ı İslâm” başlığı altında “*Demek ki ehl-i İslâm, suret-i ittihadını politika ağrazında veya mezhep mücadelelerinde değil, vaiz önlerinde, kitap sahifelerinde aramaya muhtaçtır.*”¹⁸ şeklinde Müslümanların, İslam âleminin bir olmaları ve

¹⁵ Hürriyet, nr. 12-14, 16-18, 20, 22, 23, Eylül, Ekim, Kasım, 1868.

¹⁶ İbret gzt., nr. 98, 22 Zilkade, 1289.

¹⁷ Hürriyet gazetesini, nr. 46, 10 Mayıs 1869.

¹⁸ İbret gazetesini, İttihad-ı İslâm, 27 Haziran 1872.

birlikte hareket etmeleri gerektiğini vurgular.

Namık Kemal, İslam âleminin geri kalma sebeplerini İbret gazetesinde "Terakki"¹⁹ başlığı altında kaleme almış olduğu yazısında, İslâm âlemindeki eğitimin yetersizliğine ve Müslümanların tembellik ve gafletine atıflar yapar. Müslümanların gaflet ve tembellik yüzünden Batı'dan geri kaldığını, Avrupa'nın ilerlemenin gereklerini yaklaşık iki yüzyıl önce keşfettiğini, Müslümanların da ancak eğitimle, çalışma ve gayretle ile Batı seviyesine çıkabileceğini vurgular. İslâm âleminin ancak eğitim, çalışma, çaba ve gayretler sonucunda ilerleyebileceğini şu sözleriyle açıklar: "*Ayetle, hikmetle, icma ile, rivayetle, tecrübe ile, ibretle mübeyyendir ki, insan için her ne hasıl olursa sa'y ile olur, insan her neye vasil olursa sa'y ile olur.*" İnsanların elde ettikleri her şeyin ancak çalışma ve gayretle elde edildiğini belirtir. Namık Kemal için İttihâd-ı İslam, edebî eserlerde işlenen sıradan bir konu değildir; kasıtlı bir yönlendirme ile halkı arkasından koşturtacak bir dava ve bir ideolojidir.²⁰

Namık Kemal, yenileşme dönemi Türk şiirinde vatan, millet, halk, hak, hürriyet, istiklal ve eşitlik etrafında heyeceanlı bir hatip edasıyla yüksek sesle haykıran devrin gür sesi olur... *Vaveyla* şiirinde, vatan fikrinin kazandığı değer, mücerretten müşahhasa dönüşerek insan imajıyla birleşir. Haritada görülmüş vatan coğrafyasının getirdiği üstün bakışın kurduğu hayalle birleşen yüksek heyecan ve lirizm, İttihad-ı İslam fikrine bağlı bu vatan mistiğinin elinde şiiri daha da ilgi çekici kılar:²¹

"Git vatan! Kâ'be'de siyâha bürün

Bir kolun Ravza-i Nebî'ye uzat!

Birini Kerbelâ'da Meşhed'e at!

Kâinata o hey'etinde görün."

Ülkenin zor duruma olduğu bir dönemde Namık Kemal tara-

¹⁹ İbret gazetesi, nr.45, 14 Teşrinievvel 1288.

²⁰ Uçman, Abdullah, "Tanzimat'tan Sonra Edebiyat ve Siyaset: Namık Kemal ve Ziya Paşa Örneği", *Türkiyat Mecmuası*, 2014, s.118.

²¹ Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000, Editör Ramazan Korkmaz (Kolektif), 8. Baskı, Grafiker Yay, Ankara, s.51.

findan kaleme alınan *Vaveyla* şiirinde, tematik örgüsü kurtuluşu Allah'ta arayan bir yönelişe toplanır.

Sonuç

Tanzimat döneminin en önemli düşünce, sanat ve siyaset adamlarından olan Namık Kemal, gazeteci, devlet adamı, şair, yazar, tiyatro gibi pek çok alanda iyi olmasının yanı sıra derin bir Osmanlı ve İslam tarihi bilgisine de sahip olduğunu tekrar bize göstermiştir. Tanzimat döneminde yazmış olduğu yazılarıyla, düşünceleriyle, duruşuyla örnek bir sanat adamı olmuştur. Yukarıda vermiş olduğumuz bilgiler ışığında, yaşamının her anını sanata, yazmaya adanmış bir aydındır. Devleti ve halkı için olumlu gelişmeler isteyen yazar, düşüncelerini dile getirmiş ve bu düşünceleri doğrultusunda mücadele vermiştir.

Osmanlı Devleti'nin Batı'nın gerisinde kalmasında İslam'ın engel olmadığı hatta söylenenlerin tam aksine gelişime değişime öncü olduğunu belirterek Batı'dan almaya çalıştığımız değerlerin İslam'ın özünde, temelinde var olduğuna vurgu yapmıştır. Gelişim ve terakkiyi destekleyen Namık Kemal, Batı medeniyetini yakalamak ve geçmek ancak çalışmayla mümkün olacağını belirtir.

Namık Kemal, Batı hayranlığına saplanmayıp, vatan ve millet sevgisini, millî ahlak ve kahramanlık duygularını daha canlı şekilde halka tanıttırarak yazılar kaleme alır. Edebi hayatında hakikatleri dile getirmekten çekinmemiş, kaleme almış olduğu yazılarla Tanzimat döneminde, bir fikir ve sanat inkılapçısı olarak hafızalarda yer edinmiştir. Kalemını sadece bir sanat aracı olarak değil, aynı zamanda bir millî-sosyal mücadele aracı olarak da kullanmıştır.

Kaynaklar

Akyüz, Kenan, Modern Türk Edebiyatı'nın Ana Çizgileri 1860-1923, İnkılap Yay., İstanbul, 1995.

Berkes, Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yayına Hazırlayan Ahmet Kuşas, YKY, İstanbul, 2014.

Bostan, M. Hanefi, Said Halim Paşa: Hayatı ve Fikirleri, Yeni Hafta, 28 Aralık 1992.

- Uçman, A. (2014, Bahar). Tanzimat'tan Sonra Edebiyat ve Siyaset: Namık Kemal ve Ziyâ Paşa Örneği. *Türkiyat Mecmuası*.
- Erbay, Erdoğan, *Eskiler ve Yeniler*, Aşiyân Yayınları, Erzurum, 1997.
- Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Yayına Hazırlayan Gülseren Ülken, İstanbul, 2014.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yay., Ankara, 2014.
- Namık Kemal, *Hürriyet gzt*, 1868.
- Namık Kemal, *İbret gzt*. 1872.
- Namık Kemal, *Renan Müdâfaanâmesi*, Yayına Hazırlayan Prof. Dr. Nurullah Çetin, Akçağ Yay. Ankara, 2014.
- Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, Cilt: 2, Risale Yay., İstanbul, 1990.
- Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000*, Editör Ramazan Korkmaz (Kolektif), 8. Baskı, Grafiker Yay, Ankara, 2013.
- Enginün, İnci, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, Dergah Yay., İstanbul, 2010.